

ongeldigheid van Jan van Arkel's besluit a.h.w. juridisch aantonen.

Uitgaande van zijn verontwaardiging over de besluiten van een bepaalde bisschop die aan geld wil komen voor wat door Geert Groote gezien wordt als een duidelijk prestige-object, schaart hij zich achter degenen die vanuit andere uitgangspunten in vorige eeuwen hun stem waarschuwend of kritisch hebben laten horen tegenover de bouw van grote, weelderige kerkgebouwen. Voor Geert Groote staat één ding centraal: het nutteloze van grootse kerkelijke bouwwerken; een hoge toren is niet nodig, want in een lage kun je net zo goed klokken ophangen; in het bestaande kerkgebouw kunnen net zo goed diensten op een bevredigende wijze worden gehouden. Van het idee, dat een kerkgebouw in zijn heerlijkheid een afspiegeling dient te zijn van het Rijk Gods, dat ter meerdere glorie van God moet worden gebouwd, of ook van het idee dat rijkdom en verfraaiing dienstig zijn om de vroomheid van eenvoudige gelovigen te bevorderen, schijnt bij Geert Groote niets meer over te zijn. Hij heeft de materiële en de geestelijke ecclesia eigenlijk geheel van elkaar gescheiden: „Zo komt het overbodig verfraaien en vergroten van het huis Gods, d.i. vooral van Christus, erop neer, dat dit huis eerder afgebroken dan opgebouwd wordt”. Op deze wijze verwijdt Geert Groote zich tamelijk ver van het middeleeuwse gedachtegoed over de godshuizen. Niemand had nog zó krachtig geschreven tegen de stedelijke kathedralen, zo rigoreus de zin daarvan in twijfel getrokken, zo heftig het ijdele streven naar prestige van stadsburgers en bisschop veroordeeld. Daarom denk ik dat het haast gerechtvaardigd is om te zeggen dat

deze gedachten in essentie vreemd zijn aan de middeleeuwse denkwijze wat betreft kerken en kathedralen, niettegenstaande het feit dat Geert Groote op velerlei wijze van de traditie gebruik maakt. Een slimmerend gedachtegoed werd door hem omgevormd tot een nieuwe denkwereld.

A. H. J. Wilschut

Noten

1. Dit Tractaat werd waarschijnlijk tussen 1375 en 1380 door Geert Groote geschreven, maar wellicht nooit gepubliceerd. Het is uit de geschiedenis verdwenen, totdat het in 1966 door Post werd gevonden en uitgegeven. *R. R. Post*, Geert Grootes Tractaat Contra Turrim Traiectenseum teruggevonden, Den Haag 1967.
2. *Ambrosius*, De Officiis Ministrorum, Lib. II, Cap. 28. *Migne*, Patrologia Latina XVI, 140-142.
3. *Hiëronymus*, Epistula 130 ad Demetriaden, cap. 14. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, deel 56, 194-195. En Epistula 52 ad Nepotianum, cap. 10, CSEL 54, 431-433.
4. *Hiëronymus*, In Hieremiam Prophetam, Lib. II, cap. 32. CSEL 59, 94-96.
5. Zie bijvoorbeeld *Joseph Sauer*, Symbolik des Kirchengebäudes, Freiburg 1902; *Hans Sedlmayer*, Die Entstehung der Kathedrale, Graz 1976; *F. van der Meer*, Geschiedenis ener kathedraal, Utrecht/Antwerpen 1952.
6. *Vita Eigilis Abbatis Fuldensis*, *Migne*, Patrologia Latina CV, 385-402.
7. *Bernardus van Clairvaux*, Apologia ad Guillelmum, *Migne*, Patrologia Latina CLXXXII, 914-916.
8. *Hugo van Fouilloi*, De Claustro Animae, *Migne*, Patrologia Latina CLXXVI, 1019-1021.
9. *Petrus Cantor*, Verbum Abbreviatum, Cap. LXXXVI: Contra superfluitatem aedificiorum. *Migne*, Patrologia Latina CCV, 255-259.

DE DOM VAN UTRECHT BIJ JAN BAPTIST STALPART VAN DER WIELE

De Domtoren is het symbool van Utrecht. Nu het zestiende eeuwfeest van dit bouwwerk gevierd wordt, duidelijker dan ooit: de Dom als kaars, de Dom als pressapapier, de Dom op lepeltjes, posters, penningen en plaquettes. En de Domtorentjes van bakker Blom in de Zadelstraat, een alom gewaardeerde lekkernij.

Ook in eerdere eeuwen had de Dom symboolwaarde. Zo kennen we de Dom als attribuut van Willibrord: op 17de en 18de eeuwse devotieprentjes staat de eerste aartsbisschop van Utrecht met een model van de toren in zijn hand. Ook op het titelblad van menig boek uit die periode kom je de heilige tegen.

Als een heilige een model van een toren of een kerk in zijn hand heeft, is dat een iconografie die betekent, dat de voorgestelde persoon stichter en/of bouwer van een kerk is. Zo geldt dat ook voor Willibrord. Volgens de overlevering stichtte hij het eerste kerkje in Utrecht binnen de frankische burcht, het oude castel-

lum van de Romeinen. Hij wijdde dit bouwwerk aan Martinus van Tours. Willibrord treffen we de ene keer afgebeeld met een kerkje dat geen duidelijke identificatie met een of ander kerkgebouw toestaat: het kerkje, klein en eenvoudig, heeft dan een symbolische waarde: Willibrord is de stichter van het eerste kerkje. De andere keer echter is er wel degelijk sprake van een gelijkenis. Willibrord draagt een model van een bestaand kerkgebouw, bijv. de abdijkerk van Echternach of de kerk van Oegstgeest of van Diessen. Maar verreweg de meeste keren draagt de heilige een model van de Utrechtse St. Maartensdom. Soms is dit model heel natuurgetrouw, soms echter bewijst alleen de driedeling van de toren, dat de tekenaar/graveur de Dom voor ogen moet hebben gehad.

Vanaf de 17de eeuw zien we de hierboven geschetste iconografie geregeld voorkomen. En dat, terwijl vanaf 1580 de St. Maartensdom in protestantse handen is

overgegaan. Is hier sprake van een zuiver historisch gegeven dat tot leven komt onder invloed van de geschiedbeoefening van de 17de eeuw en later? Of is er sprake van een iconografie waarmee de 17de eeuwse katholieken meer dan alleen een historisch gegeven in beeld willen brengen?

Deze vragen mogen bevestigend worden beantwoord. Ze liggen in elkaars verlengde. Van Moorsel schrijft: „Vanuit de afweershouding van de Noordnederlandse katholieken van die tijd tegen de reformatie“, is het motief van de Dom gemakkelijk te verklaren. De Dom staat niet alleen voor het in feite gestichte bouwwerk, maar ook voor het verkondigde geloof; voor de katholieken: het katholieke geloof, de katholieke geloofsgemeenschap. Vindt deze conclusie, die o.a. ontleend is aan de bestudering van historische bronnen en de iconografie van Willibrord, ook steun in de literaire voortbrengsels van die tijd?

Het ligt voor de hand dat ook deze vraag met „ja“ beantwoord zal kunnen worden. Daarom concreet: komt de Dom voor in een van de werken van de 17de eeuwse dichter-pastoor Jan Baptist Stalpart van der

Jan Baptist Stalpart van der Wiele, kopergravure (30 x 21 cm) van Willem Jacobsz. Delff (1580-1638) naar een onbekend schilderij van Jan van Nes; ca. 1630. (Foto: Cath. Convent.)

Wiele, namelijk in diens *Gulde-laers Feest-dagen*? Zo ja, is de Dom dan zuiver een locatie of is hij meer dan dat?

Vier passages met de Dom erin komen uit dit werk tevoorschijn. Alvorens evenwel nader op de gevonden passages in te gaan, wijden we eerst enkele woorden aan de auteur van *Gulde-laers Feest-dagen*.

Jan Baptist Stalpart van der Wiele

Als Jan Baptist Stalpart van der Wiele zijn *Gulde-laers Feest-dagen* dicht, is hij pastoor van Delft en rector van het begijnhof en het St. Aagtenklooster in dezelfde stad. Tevens is hij aartspriester van Delfland.

Hij stamt uit een Haags geslacht van goede burgerij. Zijn vader was Jacob Augustijnsz. Stalpart van der Wiele, zijn moeder Maria Pauw. Als derde kind uit hun huwelijk wordt Jan Baptist op 22 november 1579 geboren. Hij wil priester worden en vertrekt in 1594 om die reden naar Leuven.

Op 14-jarige leeftijd ontvangt de jonge student in Mechelen de kruinschering uit handen van de uit zijn diocesis verdreven bisschop van Middelburg, Joannes van Strijen. Maar na één jaar keert Jan Baptist naar huis terug, waarschijnlijk omdat zijn familie zich wil houden aan het plakaat van 12 maart 1595, dat verbiedt te gaan studeren in het gebied van de koning

Willibrord, kopergravure van Cornelis Bloemaert (1603-1692) naar een schilderij van zijn vader Abraham Bloemaert (1564-1651), ca. 1630. Willibrord is omgeven door een groot aantal attributen. In zijn rechter hand houdt hij een model van de Utrechtse Domkerk. (Foto: Cath. Convent.)

Willibrord, kopergravure (10 x 7 cm) van Crispijn de Passe, ca. 1620. Willibrord draagt een model van de Domkerk. Aan de horizon een stadssilhouet van Utrecht. (Foto: Cath. Convent.)

van Spanje. Wie zijn studie er al begonnen is, moet binnen een half jaar terug keren op straffe van fl 300 voor elk jaar dat hij er nog zal blijven. Bovendien mag een dergelijk student later geen advocaat worden, noch een openbare functie bekleden. De veronderstelling lijkt gewettigd dat de ouders van Jan Baptist de toekomst van hun zoon in gevaar zagen en hem ertoe overhaalden huiswaarts te keren. Op 26 juli 1595 schrijft de advocatenzoon zich in als student in de rechten aan de protestantse universiteit van Leiden, maar weldra vertrekt hij naar de katholieke universiteit van Orleans, waar hij in 1598 een licentiaat in de rechten behaalt. In april van hetzelfde jaar wordt hij beëdigd als advocaat aan het Hof van Holland.

In 1602 gaat Jan Baptist weer naar Leuven om zijn oude voornemen, priester te worden, uit te voeren. Vier jaar later, daags voor Pasen, wordt hij priester gewijd.

Na zijn wijding studeert hij in Parijs en Bourges en trekt hij vervolgens naar Rome om er theologie te gaan studeren. Hij arriveert er in 1608 of 1609. Na zijn promotie tot doctor in de godgeleerdheid keert hij terug naar zijn vaderstad. Dan beginnen in Den Haag zijn werkzaamheden in de zielzorg, waarna weldra zijn benoeming in Delft volgt. Tot zijn dood in 1630 blijft hij werkzaam in dezelfde stad, waar de katholieken een zekere bewegingsvrijheid bezitten, niet in het

minst vanwege de goede relaties met het stadsbestuur, die de priester vanuit zijn werk aan het Hof van Holland en vanuit zijn familie bezit.

Iedere uitgebreide literatuurgeschiedenis deelt ons mede welke werken Stalpart in zijn Delftse pastoraat heeft geschreven. In 1621 verschijnen *Hemelrijk* en *Evangelische Schat van Christus Jezus ontdekt*. Een jaar later publiceert Stalpart *Vrouwelick Cieraedt van Sint Agnes versmaedt*; het werk vertoont wat inhoud betreft overeenkomst met *Costelick Mal* van Huygens dat in hetzelfde jaar verschijnt. Er wordt fel geageerd tegen de wufte mode der vrouwen. In 1624 verschijnt zijn *Roomse Reys*. In 1628 ziet *Gulde-jaer ons Heeren Jesu Christi* het licht. Voor alle zondagen van het jaar vinden we in deze bundel liederen, die gebaseerd zijn op de schriftlezingen van het *Missale Romanum*. Een jaar na zijn dood verschijnt het polemische geschrift *Extractum Catholicum tegen verwarde herse- nen* (1631).

Drie jaar later wordt *Gulde-laers Feest-dagen* uitgegeven. Het is een liederenbundel voor alle dagen van het kerkelijk jaar. In tegenstelling tot het werk uit 1628 treffen we in dit boek hoofdzakelijk liederen aan die handelen over Gods heiligen. Meestal één lied per dag, maar voor belangrijke feesten dichte Stalpart soms meer liederen. In welke van deze heiligenliederen komen we de Utrechtse Dom nu tegen?

Pontiaan

Vier liederen treffen we in de 1292 pagina's tellende bundel waarin de Dom opduikt. Van de feestdagen waarbij we deze liederen vinden, zijn er twee die na het voorgaande al verwacht mochten worden: de Dom treffen we in de beide liederen van 7 november, feestdag van St. Willibrord, en in het lied op 11 november, feestdag van St. Maarten.

De vierde plaats is 14 januari, feestdag van *S. Pontiaan Martelaer*.

- 1 Weest welkom heyligh van Spoleten
Door Ottoos gunst/in d' Vterrechtsche(n) Dom/
Uw siel is in Gods rijck geseten/
Maer uw' gebeent'/lief boven alle som
- 5 Van Goude munt/by ons sal rusten/
En wy oock by uw' Sauvegaerd/
Tot dat ghy eens van onse kusten
Te saem met ons ten Hemel vaerdt.

Aldus de eerste van het zeven strofen tellende Pontiaanlied.

In de Dom van Balderik, een voorganger van de huidige gotische Dom, bevinden zich sinds 966 relieken van de martelaar Pontiaan van Spoletto (+ ca. 170). Ze zijn daarheen gebracht door bisschop Balderik die ze ontving van keizer Otto I en ze behoren eeuwen tot de kostbare bezittingen van de Maartensdom. Hoe belangrijk deze relieken voor de Utrechtse hoofdkerk waren, bewijst het feit dat een straalkapel in de Dom naar Pontiaan genoemd is; hij moet hem echter delen met de apostel Andreas. Vervolgens is een van de lui-

klokken naar hem genoemd. In de middeleeuwse Utrechtse kalender is S. Pontiaan een feest dat als zondag wordt gevierd. Tijdens de feestdag stond de schrijn met de relieken in het middenschip van de Dom ter verering opgesteld. 14 januari was voor Utrecht een belangrijke dag, die gekoppeld is aan 21 januari, de feestdag van Sint Agnes. „Ponsen en angen“, luidt een bekende uitdrukking.

Maar voor de folklore rond Pontianus en Agnes wordt verwezen naar de literatuur.

Blijkbaar leeft de viering van S. Pontiaan nog zo bij de Delftse pastoor, dat in zijn lied voor 14 januari de Dom ter sprake komt. In die Dom rusten echter de overblijfselen van de martelaar al lang niet meer in het eerste kwart van de zeventiende eeuw. Waar ze wel waren? Geen gegevens daarover kwamen mij onder ogen.

In het midden van de 18de eeuw daarentegen bevinden ze zich in Leiden in een schuilkerk van de Oud-Bisschoppelijke Cleresie, de latere Oud-Katholieke kerk.

Keren we terug naar de eerste strofe, dan moet het ons opvallen van welk een durf het getuigt, wanneer een priester ongeveer een halve eeuw nadat de kerk aan de katholieken ontnomen is, een onmiddellijk verband legt tussen de viering van een heiligenfeest en de protestantse Utrechtse Dom. Alsof er sinds 966 niets gebeurd is. Deze tekst is eigenlijk provocerend, waarlijk contra reformatorisch in de meest letterlijke zin des woords.

Ook de regels 4 en 5 vragen nog enige aandacht. Parafraaserend lezen we daar: Uw ziel, Pontianus, bevindt zich in de hemel, maar uw stoffelijke resten zullen bij ons op aarde rusten. Van het gebeente wordt dan gezegd: „lief boven alle som Van Goude munt“. De relieken van Pontianus rustten sedert de 2de helft van de 15de eeuw in een nieuwe schrijn, vervaardigd van goud en zilver. In december 1576 echter komt er een bevel van de regering uit Brussel de reliekschrijnen om te smelten tot soldij voor de troepen van Don Juan. Een jaar later wordt dit bevel uitgevoerd. Op deze affaire doelt Stalpart ook, als hij de tegenstelling tussen goud en relieken maakt. Overigens moet hierbij worden opgemerkt, dat het dus de katholieken zelf zijn die de schrijn van Pontianus in de smeltkroes laten verdwijnen, want in 1577 is de Dom nog niet in protestantse handen.

De strofen 2 t/m 5 handelen over het genaderijk bezit van relieken en geven voorbeelden uit de oosterse en westerse christenheid: blinden zien, doven horen, kreupelen lopen en doden worden erdoor tot leven gewekt. En om te delen in deze stroom van hemelse gunsten die uit de relieken vloeit,

- 33 — was 't dat onse Vad'ren
Zoo graegh en vlijtigh waren t' alder tijd/
35 Om d' overblijfsels te vergad'ren
Van d' uytgelesen Gods gebenedijdt.
Des hebben wy met groot verlangen/
En blijde toeloop onser ste'en/
Den Mart'laer Pontiaan t' Ontfangen/

DEN. H. WILLEBRORDVS
Apoſtel van Nederlandt derwaerts ghesonden vān PAUL GREGORIVS II
ontrent het laer 719.

Willibrord, kopergravure (28,5 x 17,5 cm) van Adriaen Lommelin (1637-ca. 1673), naar de zgn. Willibrord van Soutman. Uit: C. Hazart. Kerckelijke Historie van de gheheele Werelt. Antwerpen, 1669. Willibrord draagt in zijn linker hand een model van de Domkerk, die in lengte sterk verkort is. (Foto: Cath. Convent.)

40 Nu seven honderd jaer gele'en.

In strofe 6 spreekt de dichter over de martelie van Pontianus van Spoleto om in de laatste strofe te besluiten met een rederijkers prince *O Pontiane* aan de heilige.

Willibrord en Martinus

Stalpart van der Wiele was in het 17de eeuwse Delft een pastoor die met allerlei binnenkerkelijke conflicten te maken had. Terwijl zijn omgeving in de strijd van de seculieren tegen de regulieren niet terugschrok voor wat tegenwoordig polarisatie heet, trachtte Stalpart er zoveel als mogelijk een irenische levenshouding op na te houden. Hij zocht geen ruzie en werd door zijn collega's en superieuren daarom nogal eens als te slap ervaren. Dat verweten ze hem dan ook.

Maar zo irenisch als Stalpart trachtte te zijn in de omgang met zijn geloofsgenoten en de burgerlijke over-

heid, zo fel is hij, als hij zich richt tegen de aanhangers van de nieuwe leer. „Hard en fel keert hij zich tegen de bewerkers en de topfiguren van de grote protestantse scheuring der zestiende eeuw als een Calvijn of diens medewerker Beza en tegenover de dominees van zijn tijd. Zij zijn de enigen over wie hij zich naar onze maatstaven gemeten zelfs grof en plat heeft uitgelaten”, zegt Mensink in zijn biografie van Stalpart. Waarom deze discrepantie? Met grof geschut dacht Stalpart meer effect te hebben in de zin van overredingskracht bij het gewone volk; meer dan met subtiliteiten. Duidelijkheid voor alles, is zijn devies wanneer hij de nieuwe religie te lijf gaat.

In de liederen die Stalpart dicht voor het feest van Willibrord en voor het feest van Martinus, worden we heel duidelijk met deze polemische opstelling geconfronteerd, meer dan in het lied ter ere van Pontiaan, waar we zijn ideeën subtieler verwerkt zagen.

In welke volgorde behandel ik de drie liederen? Ik kies voor de chronologie van het kerkelijk jaar, ook de volgorde in de bundel. Eerst komt Willibrord, dan Martinus. Maar verstrengeld blijven beide heiligen wel.

- 1 Den vijfden dagh na desen/
(Sprack wijlen Willeboord)
Zal 't Sinte Maerten wesen/
Die ick/om Godes woord
- 5 In Nederland te leeren/
Verkoos tot een Patroon/
En jaerlijcks te eeren
Was inden Dom gewoon.
Och houdt/u vast aen 't oud.
- 10 Het eerst is 't goede saed.
Dit 's Willibrordus raed.
Den Dom die 'k Gode boude
In Sinte Martens naem:
Op dat den Heyligh soude
- 15 Ons wesen all' te saem
Tot voorspraeck end' exempel.
Maer nu verlanght mijn geest/
Met hem in hoogher Tempel
Te vyeren beter feest.
- 20 Hoordt/hoordt na Willeboord
Calvijn quam al te laet/
En saeyde 's vyands saet.
In 't huys/seggh' ick/des Heeren/
By Goods getrouwen vriend.
- 25 Want dit was het begeeren
Van hem die 'k heb gedient.
Mijn hoop en sal niet feylen/
Want hebb' na 't juyste glas
Altijd gepooght te seylen
Van 't salige Compas.
Och houdt/Etc.

Het lied, waarvan ik slechts de eerste drie van de elf strofen citeerde, is een adieu-lied. Willibrord ligt in Echternach stervende en hij wordt sprekend opgevoerd (r. 2). Hij neemt afscheid van het aardse leven

Handwritten text: *W. Willebrordus*
B. S. Maerten.

Willibrord, houtgravure (11,5 x 6,5 cm), uit een boekje met zg. suffragia-blaadjes, tweede helft 17de eeuw.

Willibrord draagt een model van de Domkerk, maar de torengedeelten zijn sterk verkort. (Foto: Cath. Convent.)

en beveelt zijn geestelijke nalatenschap aan hen die achterblijven, aan.

De refreinen van dit adieu-lied liegen er niet om. Elf maal keren zij om en om terug. Tussen de laatste woorden van de eerste aartsbisschop horen we Stalpart die met grote klem als in een strijdlid contra de reformatie zingt. Willibrords testament is door de reformatie geschonden, vindt hij; laat u afbrengen van de verkeerde weg.

In het begin van het lied zien we een relatie gelegd tussen Willibrord en Martinus. De eerste sticht de eerste Utrechtse kerk en hij kiest Martinus als patroon. Jaarlijks viert de ene heilige de andere, en weldra zullen zij elkaar ontmoeten in het hemels vaderland.

Wat we in het begin van dit artikel al opmerkten, is hier evident aanwezig: de Dom als symbool van het

oude, het katholieke geloof. Het geloof van Willibrord dat deze landen christelijk gemaakt heeft en dat hier het evangelie bracht. Het geloof dat nu door de protestanten verketterd wordt, maar zonder hetwel diezelfde protestanten niet in het bezit van de bijbel hadden kunnen komen. Willibrord zaaide het eerste zaad en de bijbel leert ons, dat dat alleen het goede zaad is. De verwijzing naar Matteüs 13 : 24-30 klinkt in heel het lied door.

Stalpart dicht voor het feest van 7 november nog een tweede lied. Dit telt liefst zestien strofen van acht regels, met aan het slot één maal het refrein van het eerste Willibrordlied „Och houdt u vast aen 't oud". In dit lied is wederom de Dom present en we beluisteren dezelfde toon als in het eerste. Strofe 1 luidt:

- 1 Hollanders ende Zeeuwen!
Bevraecht eens uw' Cronijck/
Doorsoeckt eens d' oude eeuwen;
En siet met wat ghelijck
- 5 Ghy u-luy hebt gescheyden
Van 't eerste Christen woord/
Daer u wel eer mee weyde
Den goeden Willeboord?

Nadat gesproken is over Willibrords zending door paus Sergius, gaat de dichter in strofe 4 verder:

- 25 En wildy 't noch besondert
Van jaer/en van persoon?
't Was in 't jaer seven honder/
Wanneer d' Oost-Fransche Croon
Wierd van Pipijn beseten/
- 30 Die 't edele Casteel,
Doe Wiltenburgh geheten/
Aen 't Bisdom gaf te deel:

En hy die u bewoorden
Quam 't Goddelijck verbond/

- 35 Was een die onder d' oorde
Van Benedictus stondt.
Hy boude tot exempel
Sijns leeringhs/wel bequaem/
Den alder eersten Tempel/
- 40 Op Sinte Martens naam.

Na in de volgende strofen gesproken te hebben over het bekeeringsukses van Willibrord en over de beroemde altaarsteen die in die tijd als relik en bewijs van dit alles in Echternach bewaard werd, fulmineert de dichter tegen de protestanten:

- 65 Beguyghtse vry: maer leyder! (*bespot*) (*helaas*)
Gedenckt dat ghy bespot
Den Herder/en den Weyder/
Die uw' den waren God
Heeft 't eerste leeren kennen.
- 70 En siet dan eens hoe stout
Ghy zijt/te durven schennen/
Het geen hy heeft ghebout.

De laatste regel van deze strofe is zonder twijfel dubbelzinnig. Ze slaat op het gezaaide geloof en op het symbool daarvan: de Utrechtse Domkerk.

Strofe 13 brengt ons nog een ander polemisch aspect dat ik u niet wil onthouden.

- 97 Oorlof/o Battavieren!
(Dit 's boven het dosijn)
Gelijckt eens de manieren
- 100 Die meester Ian Calvijn
Gebracht heeft in uw' steden/
By die van Willeboord:
En onderscheydt dan mede
Eens tussen woord en woord.
- 105 Wat dronckaerds heeft Geneven,
U sober oyt gemaect?
Wiens overspeligh leven
Gereynigh? Neen men braeckt
Niet anders uyt dan haten/
- 110 Dan vleesch/dan bloed/dan roof/
Sind dat men heeft verlaten
Het Catholijck geloof.

Wie de strofen die we hier citeerden, aandachtig las, kon in de verzen een bekend ritme horen. Zeker met r. 97 wordt een associatie opgewekt met een ander bekend lied, dit maal uit het *Geuzenliedboek*. Ik citeer dat andere lied, strofe 14:

- 105 Oorlof mijn arme schapen,
Die zijt in grooten noot,
U herder sal niet slapen,
Al zijt ghy nu verstroyt;
Tot Godt wilt u begheven,
- 110 Sijn heylsaem Woort neemt aen,
Als vrome Christen leven;
Tsal hier haest zijn ghedaen.

Er is verwantschap tussen deze strofe uit het *Wilhelmus* en het lied van Stalpart. Stalpart geeft dat trouwens zelf aan in zijn melodie-aanwijzing: *Stem: Wilhelmus van Nassouwen*.

Voor het feest van *Sinte Marten, Bisschop van Tours, ende Patroon van Vtrecht*, dat gevierd wordt op 11 november, schreef Stalpart een lied waarin de Dom ook voorkomt.

Zagen we op 7 november een verwijzing naar 11 november, „den vijfdén dagh na desen", nu is het andersom. In de eerste strofe van het Maartenslied wordt de heilige toegezongen als degene die door Willibrord als patroon van de stad Utrecht is verkozen. In strofe 2 lezen we:

- 11 Uw' heyligheyd (*nl. van Martinus*)
Beweeghde/wel te recht/
D' eerwaerdigheyd/
Van Will'boord Godes knecht;
- 15 In d' aenvangh van zijn werck/
De eerste Kerck

Te bouwen in uw' naem/
 Tot Godes eer bequaem:
 Te bouwen in uw' naem//Een Tempel/
 20 Ons tot een voorspraek/end' exempel.

In de achtste en laatste strofe wordt tot Martinus gezongen:

71 Maer boven al
 Zoo recht ons wederom
 Den droeven val
 Van uw' verheven Dom.
 75 Vervoeght u krachtigh woord
 Met Willeboord.
 En krijgt ons vanden Heer/
 Den dienst van 't Autaer weer/
 En krijgt ons vanden Heer//Te samen
 80 Hier peys/en daer de vrede. Amen.

S. Willibrordus, A. Archiepiscopus
 Trajectensis Pontifex et vna Crea.
 V.L.

Willibrord, geschilderd devotieprentje (santje) op papier (12 x 8 cm), verwant aan afb. 1. De Dom, herkenbaar aan de driedeling van de hoge toren, draagt een ivormige spits. (Foto: Cath. Convent.)

Wat we in de Willibrordlieders beluisterden, treffen we hier ook. De Dom is de eerste kerk van Utrecht. Die kerk is in figuurlijke zin gevallen (niet in letterlijke zin want van een profetisch oog mag Stalpart niet becht worden ondanks de val van het hoge gotische gebouw bij de tornado van 1674). Beide heiligen, Martinus en Willibrord, mogen bij de Heer tot voor-

spraak zijn opdat de Dom weer in katholieke handen zal komen. Dan kan daar de altaardienst als vanouds gevierd worden. Het lied sluit met de bede, dat de kerk van Willibrord eerst hier op aarde, en vervolgens in de hemel de vrede mag verwerven. In het Maartenlied worden de elementen die we eerder in de andere liederen tegen kwamen, ook aangetroffen.

Besluit

Vier maal komt in de *Gulde-laers Feest-dagen* de Utrechtse Dom voor. Telkens is de context een polemische. De Dom is symbool van het katholiek geloof dat door Willibrord in deze streken verkondigd is. De beeldende kunstenaars brengen hetzelfde in beeld wat Stalpart in woorden gestalte geeft.

Het zou aanbeveling verdienen zijn gehele oeuvre eens op dit symbool en eventueel andere te onderzoeken. Want het blijkt dat voor de Delftse priesterdichter Utrecht niet zomaar een stad in een ander gewest is, doch voor hem gebleven is de oude kerkelijke hoofdstad van het land. Dat de Dom, als hij zijn liederen dicht, weliswaar in handen is van de protestanten, maar dat de Dom ook de plaats is waarvan hij vindt, dat de katholieken er weer vrij hun liturgie en godsdienstoefeningen zouden moeten kunnen vieren.

C. H. Staal

Geraadpleegde literatuur

- I.S.V.W. (Jan Baptist Stalpart van der Wiele). *Gulde-laers Feest-dagen* of den schat der geestelycke lof-sangen. Gemaeckt op Elcken Feest dagh van 't geheele laer. Antwerpen (Ian Cnobbaert). 1635. Signatuur bibliotheek Rijksmuseum Het Catharijneconvent 12 B 17.
- G. P. M. Knuvelder. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*. 's-Hertogenbosch, 1971. Dl. III, 188-190.
- B. A. Mensink. *Jan Baptist Stalpart van der Wiele. Advocaat, priester en zielzorger*. Bussum, (1958).
- L. C. Michels. *Joannes Stalpart van der Wiele*. In: *Filologische opstellen II, Stoffen uit de 16e en 17e eeuw*. Zwolle, 1958. 173-256.
- P. V. V. van Moorsel. *De devotie tot St. Willibrord in Nederland van ongeveer 1580 tot ongeveer 1750*. In: *Ons Geestelijk Erf* 31 (1957), 337-369 en 32 (1958), 129-170 en 291-301.
- P. P. V. van Moorsel. *Willibrord en Bonifacius*. Bussum, 1968.
- P. Polman OFM. *Sint Pomtiaan van Utrecht*. In: *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland* 9 (1967), 213-230.
- L. J. Rogier. *De cultus van Sint Willibrord bij de apostolische vicarissen der Hollandse Zending in de zeventiende eeuw*. In: *Historisch Tijdschrift* 18 (1939), 246-274.
- J. R. W. Sinninghe. *Utrechtsch Sagenboek*. Zutphen, 1938. 38-39.